

Жигоренко Ірина Юріївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького,

Україна

Мінькова Ганна Юріївна

викладач кафедри германської філології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького,

Україна

**ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ WOMAN В АНГЛОМОВНІЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРІ ТА ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
НА НІМЕЦЬКУ МОВУ**

***Анотація:** В дослідженні здійснено етимологічний аналіз лексеми woman; методом семантичної інтерпретації даних з найбільш авторитетних лексикографічних джерел англійської та німецької мови; виявлено прототипові значення цього слова; за допомогою словникових дефініцій встановлено логічний зміст імені концепту WOMAN, розкрито його суттєві та відмінні ознаки і якості; з'ясовано напрямки концептуалізації, описано фреймову структуру концепту WOMAN. Досліджено механізми збереження концептуального змісту англійського оригіналу при перекладі на німецьку мову.*

***Ключові слова:** концепт WOMAN, фрейм, когнітивна лінгвістика, конструкційна граматики, перекладацькі трансформації, адекватність, еквівалентність*

Проблема сутності людини як особистості та її роль в навколишньому світі завжди грали вирішальну роль у науці; сьогодні вона залишається провідною в намаганнях зрозуміти та пояснити метаморфози, які відбуваються у соціумі. Зміна наукових векторів у філологічних дослідженнях XIX століття і перехід до антропоцентричної парадигми в мовознавстві на початку XX століття, повернули людину в центр світобудови, дозволили виявити загальні закономірності мовної системи з точки зору їх детермінованості світоглядом і культурою.

Ідея антропоцентричності мови виступає в новітніх лінгвістичних концепціях в якості ключової, що служить підставою посилення міждисциплінарних тенденцій: межі лінгвістичних досліджень істотно розширюються за рахунок інтеграції з іншими гуманітарними науками, об'єктом дослідження яких є людина (психологією, соціологією, філософією, етнографією, культурологією, інформатикою, нейронауками, гендерологією тощо). Саме принцип антропоцентризму дозволяє вивчати мову із врахуванням різних її іпостасей – як одну з когнітивних здібностей, поряд з увагою, пам'яттю, мисленням, як засіб фіксації і спосіб трансляції концептуальної і культурної інформації [1].

В науці в стадії становлення все ще знаходяться способи формування концептуальної структури свідомості й експлікації історично і культурно обумовленого обсягу концепту (різні когнітивні структури, що представляють концепт, і різний обсяг лексико-граматичних одиниць, котрі вербалізують дані структури), а також методи моделювання і систематизації концептуального змісту, що передається зазначеними одиницями.

Лінгвокогнітивний підхід здатний пояснити важливі закономірності перекладу, який, з певних причин – об'єктивних, або суб'єктивних – не може повністю дублювати структурні та стилістичні властивості оригіналу. Успішність того чи іншого варіанту перекладу залежить від володіння перекладачем когнітивною базою перекладної культури, від розуміння перекладачем основних компонентів когнітивної сфери автора вихідного тексту, а також від здатності перекладача враховувати прагматичний потенціал реципієнтів.

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що осмислення фреймової об'єктивації концепту WOMAN в англійській культурі і збереження її при перекладі на німецьку мову вимагає інтегрованого когнітивного підходу і спеціального семантичного аналізу, який ілюструє, на конкретному мовному матеріалі, як когнітивні структури відбиваються в лексичній семантиці і як створюється специфічне бачення світу, властиве англійській культурі та як цей феномен передається при перекладі на

німецьку мову і починає функціонувати вже в німецькомовній культурі. Актуальність дослідження визначається також необхідністю подальшого порівняльно-зіставного вивчення особливостей мовної концептуалізації, в рамках різних мовних картин світу і встановлення закономірностей концептуального моделювання і перемоделювання в світлі розробки одного з найважливіших аспектів теорії перекладу – проблеми перекладності.

Метою дослідження є лінгвокогнітивний аналіз ментальних моделей в оригінальному і перекладному текстах в аспекті досягнення еквівалентності при перекладі з англійської мови на німецьку.

У відповідності з поставленою метою були висунуті такі **завдання**: з'ясувати суперечливі питання сучасного перекладознавства та встановити в ньому місце концептуального перекладу; дослідити становлення концептології як окремої мовознавчої дисципліни та визначити теоретичні засади фреймової семантики як гілки когнітивної граматики, що досліджує семантичні засоби експлікації концептів; проаналізувати англійські та німецькомовні лексикографічні джерела та з'ясувати особливості трактування імені концепту WOMAN; виділити змістовні характеристики лексеми «woman» у концептуальній картині світу представників англійської культури на матеріалі висловів відомих осіб; скласти класифікацію ментальних структур, що об'єктивують концепт WOMAN в оригінальному і перекладеному тексті.

Об'єктом дослідження є концепт WOMAN, вербалізований в англійській культурі та збереження його при перекладі на німецьку мову.

Предметом дослідження є універсальні й специфічні характеристики ментальних структур, що об'єктивують фреймову структуру концепту WOMAN в англійському оригіналі і збереження їх при перекладі на німецьку мову.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка з англійських лексикографічних джерел різного типу, які містять прислів'я та афоризми зі значенням «жінка» а також вислови англійською мовою відомих суспільних діячів, акторів, політиків, спортсменів, представників шоубізнесу,

англомовних письменників, Крістіан Діор [2], Марлен Дітріх [3], Мартіни Навратілової, Мерілін Монро, Літі Джозеф [4].

Методи дослідження. Дослідження структури концепту WOMAN здійснено на основі комплексних методологічних засад. *Контекстуальним аналізом* виявлено специфіку функціонування мовних засобів у тексті. На підставі *аналізу словникових дефініцій* виділено традиційний набір лексики, що характеризується чіткою семантичною структурою. За допомогою *інтерпретаційного аналізу* встановлено характер переломлення концепту в людській свідомості на основі різноманітних засобів його реалізації. *Семантичний підхід* використано з метою системного представлення всебічної реалізації значення «woman» в англомовній культурі і розглянуто збереження його при перекладі на німецьку мову. Застосуванням методу фреймового аналізу у поєднанні з методом семантичного аналізу досліджено фреймову об'єктивацію концепту WOMAN в англійській мові, виявлено низку пропозицій та семантичних ролей [5], за допомогою *порівняльно-зіставного аналізу* оригіналу та перекладу встановлено механізми перемодельювання та особливості об'єктивації концепту WOMAN в німецькій мові. За допомогою методу моделювання описано схему взаємодії фреймів концепту WOMAN в оригіналі та перекладі.

Результати дослідження свідчать, що на сьогоднішній день загальносвітовою тенденцією є посилення національної самосвідомості етносів і народів світу, своєрідний етнічний Ренесанс, котрий особливо виразно виявляється на тлі процесів глобалізації. У зв'язку з цим зростає потреба представників різних культур в національній ідентичності, в осмисленні свого духовно-етнічного самозвеличення як основи для усвідомлення себе частиною свого народу, етносу і – одночасно – світу. В світлі зазначеного обґрунтованою є теза про важливість діалогу між народами, культурами, націями, котрий є не можливим без посередництва кваліфікованого перекладача.

Комплексний міждисциплінарний характер сучасної перекладацької діяльності ґрунтується на основних засадах культурології, історії, психології, філософії, філології, етнографії, етнолінвістики, когнітології.

Цілком закономірно, що в останні два десятиріччя ХХ ст., на підставі висновків когнітивної лінгвістики про національну забарвленість мислення та його вербальне втілення, у філології стала розроблятися теорія концептуального повідомлення, в якій під повідомленням стали розуміти те, що може бути втілено в іншу мовну форму, а під концептуальним змістом – те, що ні в яку іншу вербальність, крім досягнутої в оригіналі, перетворено бути не може.

Визнання концепції як кінцевої мети та головного засібу процесу перекладу, уможливило формулювання нового підходу до нього як до перекладу концептуального. Для концептуального перекладу важливим є відповідність здобутка нормам мови перекладу, збереження його лінгвістичних особливостей, їх еквівалентна відповідність з оригіналу. Все це є важливим для концептуального перекладу, але, однак, є другорядним, бо вирішальну роль відіграє збереженість концепції.

Аналіз праць з теорії перекладу показав, що у багатьох дослідженнях збереження концепції не встановлюється, дослідники лише констатують порушення в перекладі мовної норми і в залежності від цього, переклад або схвалюють, або критикують [6, с. 96].

Пошук нового підходу до аналізу перекладених творів висуває до оригінала дві головні вимоги: він повинен мати два компоненти. Такими компонентами є повідомлення (загальне, об'єктивне, колективне у висловлюванні) і концепція (випадкове, суб'єктивне, індивідуальне).

Традиційний переклад завжди є обробкою, як би точно не наближався він до першоджерела, бо він перетворює стиль та логічний змісту оригіналу. Це відбувається з об'єктивних та суб'єктивних причин. Серед суб'єктивних причин – проблема впливу перекладача на текст.

Вплив перекладача на сприйняття тексту має місце на трьох рівнях: під час реценсії оригіналу, при створення концепції перекладу, у процесі порівняння встановленої концепції з першоджерелом. Але ці три впливи мають суттєво різні характери: на рівні сприйняття у перекладача спрацьовують, крім, звичайно, лінгвістичного чинника (знання мови

оригіналу), перш за все «*фонові знання*», які є у своїй левовій частці екстралінгвістичними (етнографічними, культурологічними, історичними, політичними, релігійними, національними, естетичними тощо); при цьому щось із змістових компонентів оригіналу ним не помічається (за браком – у кращому випадку – відповідних фонових знань), щось зменшується або збільшується, щось тлумачиться помилково – так народжується концепція перекладу як суб'єктивна інтерпретація змістового ядра оригіналу.

На рівні вербального втілення концепції перекладу функціонують вже майже виключно мовні чинники: знання мови перекладу, оцінка стильової манери автора оригіналу, реалізація власних стильових смаків – так народжується стиль перекладу, де першу скрипку грає індивідуальний стиль перекладача, який існує до і після конкретного перекладу і пов'язує всі витвори перекладача в одне стильове ціле. На третьому рівні (порівняння «чернетки» перекладу з оригіналом) діють фонові та лінгвістичні знання перекладача, уточнюючи його інтерпретацію та індивідуальний стиль.

У зв'язку з особистістю перекладача постає ще одна проблема, проблема адекватного перекладу [7].

У перекладознавстві давно вже існує письмово не зафіксований постулат, що переклад, як наслідок діяльності перекладача, завжди відповідає особливостям оригіналу. Відповідність перекладу оригіналу називається різними теоретиками по-різному: адекватність, функціональність, еквівалентність тощо, але постійно під цими термінами мається на увазі тотожність, автентичність, рівноправність і т. ін. джерела та його іншомовного переоформлення [6, с. 103].

Передумовами адекватного перекладу є наповненість оригіналу конвенційним, принципово зрозумілим змістом та його суб'єктивне сприйняття перекладачем. Під адекватністю традиційно розглядається відповідність перекладу логічному змісту оригіналу та його стильовій манері [6, с. 105].

Вивчення концептуального змісту висловлювань відомих людей про жінок, із застосуванням методики фреймового аналізу дозволило дослідити

особливості об'єктивації концепту WOMAN в англomовному оригіналі і його збереження при перекладі на німецьку мову.

Проведений лексико-семантичний аналіз лексеми «woman» [8] дозволив виділити декілька окремих напрямів семантизації, котрі стали основою концептуалізації [9-12].

У своєму найбільш загальному значенні, в якості гіпероніма, лексема «woman» номінує дорослого суб'єкта жіночої статі. Слід також виділити такі кваліфікатори семантичної категорії «жінка», як її расова або етнічна ідентифікація, психофізичні параметри, ціннісні характеристики.

Більш вузьке значення лексеми «woman» звернуто до області міжгендерної комунікації, до статусів жінки по відношенню до протилежної статі, до чоловіка – дружина, подруга, коханка. Виявлено низку контекстуальних синонімів за параметром «сімейне життя», «батьківські стосунки», «емоційно-любовна сфера».

Реалізація соціально-статусної професійної ідентифікації жінки фіксує узагальнене збірне значення лексеми «woman» як клас, сукупність жінок, котрий слугує для відмежування від інших семантичних класів категорій, на відміну від імені індивідуального емпіричного предмета (жінка), яке вживається для позначення одиничного компонента загальної предметної категоріальної множинності. Синонімічні слова і вирази – «womanhood, womankind, fairsex», «жіноча стать, прекрасна стать, слабка стать».

Слово «woman» формує в англійській мові багато синонімів до кожного зі своїх лексико-семантичних варіантів. Слова-синоніми, що належать до одного референту, відрізняються за сферами вживання, за емоційною оціночністю, ступенем сучасності та образності, умовами комунікації, хронологічними факторами, стилістичними і жанровими особливостями.

Для номінації жінки використовуються не тільки слова літературної мови, а й сленгізми, жаргонізми, діалектизми і просторічні висловлювання, які маркують не тільки суб'єктивне ставлення комуніканта до об'єкта мовлення, а й ієрархію, ступінь близькості, котрі існують між співрозмовниками. Вживання низки звернень до жінки має на меті справити певним чином

соціально-психологічний вплив на реципієнта мовлення, несе реляційно-агресивну інтенцію, висловлює атрибутивно-ціннісне ставлення, формує емоційну залежність, створює клімат асиметричного розподілу сили на користь людини, що володіє гендерною (чоловіки), психологічною або інституційною владою. Деякі синоніми несуть етнонаціональну конотацію – sheila (Австралія, Нова Зеландія), vgoi (Південна Африка), історичну референцію: архаїзми «maiden», «maid» – «діва», використовуються в жартівливому реєстрі мови – «wench» – «дівчисько, дівчино» та ін.

Лексема «woman» фіксується в складі ідіоматичних виразів та сполучень. Субстантивні словосполучення з лексемою «woman» за своїм значенням є компресованими виразами, котрі номінують ідентифікацію, оцінки, відношення, статусні визначення жінки, і висловлюють: позитивне емоційне ставлення до неї – «my good woman»; позитивні оцінки; негативні оцінки – «an old woman» «стара баба», «боязка або метушлива людина (про чоловіка)»; ідентифікація; фіксація соціально-статусних параметрів – досвід, заняття, фінансові можливості – «woman of the world» «навчена досвідом жінка» і ін. [8].

Повнопредикативних конструкцій з лексемою «woman» – прислів'їв та приказок у проаналізованих словниках зустрілося не багато. Вони концептуалізують патріархальні установки про місце жінки в суспільстві.

Виявлено стереотипи: «A woman's place is in the home» «Місце жінки – вдома»; стереотипи про те, що «нічого не обходиться без участі жінки: «There's a woman in it» «Тут замішана жінка», «шукай жінку»; спостереження над жіночою натурою: «Hell hath no fury like a woman scorned» – «Немає нічого більш жахливого ніж жінка, яку образили або на чию любов не відповіли»; вираз співчуття: «A woman's work is never done» – «Немає кінця жіночій роботі» (зазвичай говорить жінка, щоб вказати, наскільки вона зайнята); виділення особливого значення жінки для успіху чоловіка «Behind every great / successful man there stands a woman» «Успіх чоловіка часто залежить від роботи і підтримки дружин»; зіставлення вкладу жінок і чоловіків: «Men make houses, women make homes» «Чоловіки будують будинки, жінки створюють

домашнє життя»; підкреслення сили жінки: «You can not keep a good woman down» (гуморист.) «людина з сильним характером досягне успіху, навіть якщо у неї багато проблем».

Здійснений лексико-семантичний аналіз надав можливість розглянути семантичну інтерпретацію імені концепту WOMAN, виявити і виділити базові категорії та мовні засоби їх вираження, показати їх взаємозв'язок, виявити полісемію основних одиниць. Фреймовий аналіз [13; с. 142] показав тенденції розгортання семантики на концептуальному рівні і можливості передачі концептуального змісту при перекладі. Дефініційний аналіз дозволив виявити суттєві ознаки концепту WOMAN, показати його зв'язок з іншими концептами, провести їх розмежування [14; с. 59]. Це особливо важливо, оскільки концепт WOMAN є культурним концептом, тобто, він містить ознаки культурної спільності і об'єктивності.

Семантика німецького «Weib», як і англійського іменника, концептуалізує сему «Geschlechtsbezeichnung» – загального поняття для назви роду, а «Frau» – «Frauenlob» – «схвалення жінки» [15]. Контексти, в яких актуалізації зазнає концепт FRAU, автори змістів вимагають від «Frau» моральності, порядності, дотримання відповідних звичаїв; наголошують на жіночності, підкреслено схвалюють дотримання жінкою манер та норм поведінки прийнятних у певному соціальному середовищі [15–17].

Широка контекстуальна семантика Weib / Frau в німецькій мові має широку концептуальну базу для передачі змісту англійського концепту WOMAN під час перекладу на німецьку мову.

Серед матеріалів дослідження окремим питанням виявилися вислови відомих німецькомовних осіб, зроблені ними англійською мовою. Концептуальний аналіз перекладів таких висловів на німецьку мову засвідчив, що дії перекладача завжди обумовлені лінгвоетнічним бар'єром. Зазвичай їх модифікація спрямована на нейтралізацію розбіжностей систем, норм і узусів вихідної мови і мови перекладу, а також на поєднання розбіжностей концептуальних картин світу носіїв вихідної мови (англійської) і мови перекладу (німецької).

Аналіз застосування різноманітних перекладацьких трансформацій (лексичних, граматичних, синтаксичних, семантичних) в німецькомовних перекладах виявив лінгвокогнітивні особливості концептуалізації в оригінальних висловлюваннях та засвідчив досить адекватно переданий зміст концептуальних моделей. Тобто, при перекладі на німецьку мову загальна концептуальна структура зберігається.

Аналіз фреймової об'єктивації концептуальної структури концепту WOMAN оригіналу та перекладу є прагматичним (наближеним до дійсності), функціональним (роз'яснює текст як процес, а не статику), логічним (пов'язує всі компоненти чинником необхідності) і наочним (без зайвих подробиць). Наслідки використання фреймового аналізу концепту підтверджують сталий характер трактування фрейму як системи тематично пов'язаних між собою складників, серед яких виокремлюються два комплекси: фундаментальний (загальний: 5 фреймів) та оказіональний (частковий: схеми, семантичні ролі). Якщо другий комплекс є завжди конкретним набором компонентів, які рідко повторюються в інших фреймах, то групування загальних чинників є постійним у змістовій структурі будь-якої ситуації.

Список джерел:

1. Евстафова Я. А. Лингвокогнитивные аспекты перевода антропоцентрических концептуальных метафорических моделей. Дисс..канд.филол.наук. спец. 10.02.20, Челябинск, 2011. 170 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/lingvokognitivnye-aspekty-perevoda-antropotsentricheskikh-kontseptualnykh-metaforicheskikh-m#ixzz5U2Vgc9wz>
2. Christian Dior. URL: <https://www.myzitate.de/christian-dior/>
3. Марлен Дітріх. URL: <https://www.myzitate.de/marlene-dietrich/>
4. Літі Джозеф. URL: <https://www.myzitate.de/roman-reigns/>
5. Плунгян В.А. Классификация элементарных глагольных значений, используемых в БД «Verbum». URL: <https://www.mccme.ru/ling/verbum.html>
6. Кияк, Тарас Романович Теорія та практика перекладу (німецька мова) : Підручник /Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
7. Васина И. Н. Эквивалентность и адекватность. 2000. URL: <http://accurapid.com>

8. Мурашова Л. П. Лексико-семантическое содержание лексемы «woman»: этимологический и дефиниционный анализ. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/leksiko-semanticheskoe-soderzhanie-leksemy-woman-etimologicheskij-i-definitsionnyy-analiz>
9. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 608 p.
10. Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary / ed. by J. Sinclair. 5th ed. Glasgow : Harper Collins Publishers, 2006. 1744 p.
11. Collins English Thesaurus. URL: <http://www.collinsdictionary.com>
12. Collins Thesaurus of the English Language. Complete and Unabridged 2nd ed. Harper Collins Publishers, 2008. 1152 p.
13. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / Светлана Анатольевна Жаботинская // На стыке парадигм лингвистического знания в начале XXI века: грамматика, семантика, словообразование. Калининград, 2003. С. 141–159.
14. Жаботинская С. А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // Pstyga, A. (red.) Slovo z perspektywy jezykoznawcy s tlumacza. Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. S. 53–62.
15. English-German Dictionary. URL: <https://www.dict.cc>
16. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: <http://dwb.uni-trier.de/de/>
17. Elexiko. Online-Wörterbuch zur deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html>